

WIOLETTA KAŁAMUCKA

<https://orcid.org/0000-0003-1003-6544>

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

Wydział Nauk o Ziemi i Gospodarki Przestrzennej

al. Kraśnicka 2d, 20-718 Lublin

wkalamuc@umcs.pl

Przegląd wskaźników jakości życia w systemach wskaźników społecznych

Review of Quality of Life Indicators in the Social Indicators Systems

Abstract: The aim of the paper is to review the systems of quality of life indicators that are used to quantify the categories of quality of life, and to discuss those most frequently used in international and national statistics. The review is based on Polish and foreign literature, as well as on the resources of the websites of international and domestic institutions that publish databases and reports relating to the measurement of social phenomena and processes. The article demonstrates the growing importance of social indicators systems for describing the quality of life and their evolution – expanding the thematic and spatial scope, as well as increasing the share of subjective indicators.

Keywords: quality of life; social indicators systems; social statistics; sustainable development

Abstrakt: Celem pracy jest przegląd systemów wskaźników jakości życia służących kwantyfikacji kategorii jakości życia oraz omówienie tych najczęściej stosowanych w statystyce międzynarodowej i krajowej. Przeglądu dokonano w oparciu o literaturę polską i zagraniczną, a także o zasoby witryn internetowych instytucji międzynarodowych i krajowych publikujących bazy danych oraz raporty odnoszące się do pomiarów zjawisk i procesów społecznych. Wykazano rosnące znaczenie systemów wskaźników społecznych dla opisu jakości życia oraz ich ewolucję – rozszerzanie zakresu tematycznego i przestrzennego, zwiększanie udziału wskaźników o charakterze subiektywnym.

Słowa kluczowe: jakość życia; systemy wskaźników społecznych; statystyka społeczna; rozwój zrównoważony

WSTĘP

Współczesne badania zmierzające do oceny wdrażania rozwoju zrównoważonego uwzględniają nie tylko aspekty gospodarcze, ale również jego wymiar społeczny i środowiskowy. Od czasów Konferencji w Sztokholmie w 1972 r. za miernik tego procesu uznano jakość życia (QOL – *quality of life*). Pojęcie to pojawiło się już pod koniec lat 50. XX w. jako termin przeciwstawny do określenia „poziom życia”, którym opisywano stopień osiągnięć cywilizacyjnych w wymiarze materialnym. Zaistniało ono początkowo jako termin publicystyczny, wprowadzony i szeroko rozpropagowany w środkach masowego przekazu. Dopiero w połowie lat 60. podjęto badania mające na celu stworzenie podstaw teoretycznych tego stosowanego już powszechnie określenia. Początkowo dyskusja wiązała się z rozróżnieniem pojęcia dobrobytu (*welfare*) od dobrostanu (*well-being*). Pierwsze z nich oznaczało stan zaspokojenia potrzeb wynikających z wartości materialnych i ekonomicznych. Drugie odnosiło się natomiast do subiektywnego odczucia własnego położenia fizycznego i społecznego. Jest ono bliskie takim pojęciom jak satysfakcja, zadowolenie czy poczucie szczęścia. W poszukiwaniu nowych wartości związanych z pomyślnością zwrócono się ku sferze społecznej i psychologicznej, uznając za ważne współuczestnictwo, więzi między ludźmi, samorealizację, aspiracje, wiedzę, poczucie szczęścia (Misiuna 1979). Posłużenie się odrębną kategorią jakości życia kierowało dyskusję na nowe tory, było to bowiem pojęcie na tyle ogólne, że pozwalało na objęcie nim całokształtu egzystencji jednostek i społeczności. Zawierała się w nim zarówno możliwość zaspokojenia szerokiego zestawu potrzeb materialnych i niematerialnych, jak i uzyskiwana z ich zaspokojenia satysfakcja. Z interdyscyplinarnego charakteru zagadnienia wynika wielość podejść badawczych. Odróżnienie dobrostanu od dobrobytu sprawiło, że część badaczy z jakością życia wiązało odczucie satysfakcji życiowej i poczucie szczęścia (Dalkey, Rourke 1972). Dla Campbella (1976) jakość życia wiązała się z indywidualnie postrzeganym stopniem zaspokojenia w określonych z góry dziedzinach życia. Według Flanagan (1982) różne dziedziny życia mogą mieć inne znaczenie dla poszczególnych osób, a zatem należy im przypisać odpowiednie wagi (Osika 2018). W tym nurcie podejmują badania głównie przedstawiciele nauk humanistycznych i medycznych. Wykraczające poza zakres niniejszego artykułu dyskusje związane z różnorodnością definicji jakości życia można znaleźć, poza wspomnianymi wyżej pracami, m.in. w publikacjach Borysa (2015), Janiszewskiej i Klimy (2017), Papuć (2011) czy Sompolskiej-Rzechuły (2013). Duża grupa badaczy, pozostając przy scjencyficznym wzorcu badań, próbowała tworzyć i wykorzystywać nowe wskaźniki obrazujące rzeczywistość w sposób obiektywny, rozszerzając zakres tematyczny

o dotychczas pomijane, różnorodne i ważne z punktu widzenia zaspokajania potrzeb ludzi aspekty jakości życia (Drewnowski 1974). Podejście to wykorzystywane jest powszechnie w statystyce społecznej, ekonomii, a także w geografii. Większość współczesnych badaczy skłania się jednak do ujęcia kompleksowego, rozszerzającego znaczenie pojęcia jakości życia na wszystkie aspekty ludzkiej egzystencji, w tym na subiektywne odczuwanie swojej sytuacji życiowej (Borys 2015; Rutkowski 1987; Wojciechowski 2004). Zintegrowany, złożony charakter tego pojęcia bardzo utrudnia jego konceptualizację i stwarza duże problemy metodologiczne, związane zwłaszcza z możliwością pomiaru.

Celem niniejszego artykułu jest przegląd systemów wskaźników jakości życia służących kwantyfikacji kategorii jakości życia oraz omówienie tych stosowanych najczęściej w statystyce międzynarodowej i krajowej. Praca ma charakter przeglądowy. Dokonano analizy w oparciu o literaturę polską i zagraniczną. Ze względu na aplikacyjny charakter omawianych wskaźników przedmiotem analizy są również zasoby witryn internetowych instytucji międzynarodowych i krajowych publikujących bazy danych i raporty odnoszące się do pomiarów zjawisk i procesów społecznych.

POMIAR JAKOŚCI ŻYCIA

Parametryzacja zjawisk jakościowych zawsze stanowi duże wyzwanie. Jakość i ilość traktowane są najczęściej jako kategorie przeciwstawne. Mimo wielu kontrowersji liczne grono badaczy oraz instytucji monitorujących procesy społeczne opowiada się za stosowaniem metod ilościowych w opisie jakości życia (Department of Economic and Social Affairs Statistics; Golinowska 1991; Kordos 1991; Luszniwicz 1982; Śleszyński 2000, 2021). Ze względu na możliwość stosunkowo szybkiego porównywania wartości i tworzenia list rankingowych zaczęto stosować wskaźniki syntetyczne o charakterze indeksów, z których najbardziej znanymi są: HDI (*Human Development Index* – wskaźnik rozwoju człowieka lub inaczej wskaźnik rozwoju społecznego), NNW (*Net National Welfare*), ISEW (*Index of Sustainable Economic Welfare*), QOLI (*Quality of Life Index*), BLI (*Better Life Index*) (Kałamucka 2007; Raczkowska 2016; Śleszyński 2000). Mimo tej zalety istotną wadą takiego podejścia jest brak możliwości pogłębionych analiz, które pozwoliłyby uwzględnić szereg czynników wpływających na ocenę końcową. Stąd też nadal rozwija się nurt badań nad jakością życia wykorzystujący rozbudowane systemy wskaźników, które odzwierciedlają sposoby i stopień zaspokajania różnorodnych potrzeb społeczności i jednostek. W najbardziej ogólnym ujęciu, odzwierciedlającym potrzebę zastosowania alternatywnego do PKB sposobu pomiaru, są to systemy wskaźników wyrażane w jednostkach

monetarnych i niemonetarnych. W ich obrębie wyróżnia się: (1) ze względu na sposób oceny – wskaźniki obiektywne i subiektywne; (2) ze względu na stosowane jednostki pomiaru – wskaźniki ilościowe i wartościowe; (3) ze względu na przedmiot badania – wskaźniki nakładów i efektów; (4) ze względu na stopień szczególności – wskaźniki cząstkowe, grupowe i syntetyczne (Panek 2016).

SYSTEMY WSKAŹNIKÓW JAKOŚCI ŻYCIA STOSOWANE OD LAT 60. XX W. DO PIERWSZEJ DEKADY XXI W.

Pierwsze prace nad zestawami wskaźników jakości życia wykorzystywanych do monitorowania sytuacji społecznej pojawiły się już w okresie międzywojennym (Zienkowski 1979), ale największy rozkwit badań przypada na lata 60. XX w. Za pierwsze poważne publikacje uznaje się dwie prace z 1966 r., które ukazały się w USA (Bauer 1966) i Szwajcarii (Drewnowski, Scott 1966). Pierwsza z nich powstała na zamówienie administracji Eisenhowera skierowane do NASA na temat wpływu badań kosmosu na życie społeczeństwa amerykańskiego; odegrała ona ogromną rolę w metodyce badań statystycznych. Wynikająca z niej konkluzja, że dla badania skutków wtórnych tego programu konieczne jest posługiwanie się zbiorem rozmaitych miar, a nie pojedynczymi miernikami, wyznaczyła nową filozofię wielowymiarowego podejścia do opisów statystycznych (Okrasa 1991). Praca ta zainicjowała tzw. Ruch Wskaźników Społecznych – ogólnościowy nurt badań, którego celem była wszechstronna charakterystyka społecznych aspektów gospodarowania za pomocą zestawu mierników.

Druga z wymienionych publikacji, znana jako wyjściowa wersja metody genewskiej, uznana została za przykład udanej próby integracji wyrażanych w jednostkach naturalnych wskaźników szczegółowych we wskaźnik syntetyczny. Znana jest jako metoda UNRISD – od nazwy Instytutu Badawczego Narodów Zjednoczonych ds. Rozwoju Społecznego (United Nations Research Institut for Social Development), gdzie została wykorzystana po raz pierwszy na szerszą skalę. Metoda ta polegała na stosowaniu niewartościowych, obiektywnych mierników szeroko rozumianego poziomu życia, wytypowanych w oparciu o teorię potrzeb (Golinowska 1991; Zienkowski 1979). Starano się w niej wyodrębnić te potrzeby, które decydują o odczuciu dobrobytu i dostosować do nich odpowiednie mierniki. W założeniach przyjęto sześć kategorii potrzeb określonych jako potrzeby niższego rzędu (wyżywienie, mieszkanie, zdrowie, wykształcenie, rekreacja, zabezpieczenie społeczne) oraz jedną potrzebę wyższego rzędu (zabezpieczenie materialne). Stopień ich zaspokojenia mierzony był za pomocą dwóch mierników ilościowych i jednego miernika jakościowego (Szljajfer 1991).

Najistotniejszą cechą metody UNRISD było wprowadzenie wskaźników progowych: (1) minimum – odpowiadających granicy przeżycia biologicznego i ignorancji kulturalnej, oraz (2) maksimum – pełnego zaspokojenia potrzeb lub takiego, jaki występuje w kraju najlepiej rozwiniętym. Wartość empiryczna poszczególnych mierników znajduje się w pewnej odległości od wartości skrajnych, stąd też nazywana jest metodą dystansową. Na podstawie wskaźników częściowych i odpowiednich wag oblicza się stopień zaspokojenia potrzeb w danej grupie, a następnie syntetyczny wskaźnik poziomu życia (Luszniewicz 1982).

W późniejszych pracach Drewnowski (1974), współtwórca metody genewskiej, postulował rozszerzenie listy dziedzin życia istotnych dla dobrobytu społecznego. Uzupełnienia te dotyczyły: zaspokojenia potrzeb ubraniowych (metry konkretnych tkanin, liczba par obuwia sprzedanych w ciągu roku, jakość odzieży), środowiska socjalnego (warunki pracy, działalność społeczno-polityczna, dostęp do informacji), środowiska fizycznego (czystość, urządzenia użyteczności publicznej, piękno środowiska naturalnego). Warto zwrócić uwagę, że w zmiennej wersji uwzględnione zostały również niektóre elementy środowiska przyrodniczego, eksponujące jego pozytywny wymiar (Drewnowski 1974). Podobny system mierników stosowali m.in. Cotton, Knox, Smith, Komisja Statystyki ONZ, Glatzer, Noll (Zienkowski 1979). W Polsce metodę tę stosował już od 1967 r. zespół Luszniewicza z Instytutu Gospodarstwa Społecznego ówczesnej Szkoły Głównej Planowania i Statystyki (SGPiS), obecnie Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie (Luszniewicz 1982). Wymagała ona przystosowania do warunków polskich. Po kolejnych modyfikacjach została zastosowana przez zespół naukowy Instytutu Statystyki i Demografii SGPiS jako tzw. zmodyfikowana metoda agregatów dystansowych (ZMAD). W późniejszych wersjach uwzględniono też wskaźniki powiązane z cechami środowiska przyrodniczego (stanem środowiska) oraz dokonano podziału zmiennych na endogeniczne (efektywnościowe) i infrastrukturalne (Krawczak, Luszniewicz, Panek, Podgórski, Słaby 1990).

Wskaźniki społeczne, poza statystycznym wielowymiarowym opisem osiągniętego stopnia rozwoju społecznego i jakości życia, miały pełnić jeszcze co najmniej dwie ważne funkcje: stanowić pomoc w formułowaniu celów i programów rozwoju oraz być elementem szeroko rozumianego monitoringu, a więc społecznej kontroli oraz oceny ich przebiegu i skuteczności. Z tego powodu powstało wiele systemów wskaźników wykorzystywanych na potrzeby poszczególnych krajów. Duże osiągnięcia w tej dziedzinie miały kraje skandynawskie i Szkocja (Misiuna 1979). Integracja badań nad wskaźnikami społecznymi poszczególnych krajów w jeden system stała się przedmiotem prac Biura Statystyki Społecznej ONZ. Wynikiem tego jest wydany w 1989 r. *Podręcznik wskaźników społecznych*. Płaszczyzną dyskusji metodologicznych i najnowszych osiągnięć w tej dziedzinie

stało się również wydawane od 1974 r. holenderskie czasopismo „Social Indicators Research”. Przykładami najnowszych opracowań z tego zakresu są m.in. prace takich autorów jak: Boumahdi i Zaoujal (2023), Haslauer, Delmelle, Keul, Blaschke i Prinz (2015), Zeini, Okasha i Soliman (2023).

Należy podkreślić, że – mimo dużego zainteresowania tym zagadnieniem – tworzenie uniwersalnej bazy wskaźników się nie powiodło. Powszechnie wymienia się takie przyczyny tego zjawiska jak: dojście do władzy największych rozwiniętych krajów świata ekip o poglądach liberalnych i brak bodźców do badań ze względu na minimalne zapotrzebowanie ze strony praktyki; brak spójnej i całościowej teorii wskaźników społecznych, opartych często na intuicji badaczy, zdrowym rozsądku, fragmentarycznych teoriach; złożoność zjawisk opisywanych przez omawiane wskaźniki i brak możliwości zredukowania tego zbioru do kilku wskaźników reprezentatywnych; brak wspólnej jednostki pomiarowej; trudności w porównywaniu wskaźników w skali międzynarodowej wynikające z odrębności metod obliczania w różnych krajach; małe zainteresowanie ze strony potencjalnych użytkowników. Istotne było także nierealne założenie, że samo regularne publikowanie raportów spowoduje wzrost znaczenia opisywanych zjawisk w procesach decyzyjnych (Markowski, Zaucha 1991). Nie można jednak mówić o kryzysie samej koncepcji. Spadkowi zainteresowania rządów niektórych państw towarzyszyło większe zainteresowanie tymi wskaźnikami ze strony organizacji międzynarodowych, takich jak Światowa Organizacja Zdrowia (WHO), Organizacja Narodów Zjednoczonych do spraw Oświaty, Nauki i Kultury (UNESCO), Organizacja Narodów Zjednoczonych do spraw Wyżywienia i Rolnictwa (FAO), Fundusz Narodów Zjednoczonych na rzecz Dzieci (UNICEF), skierowane na wskaźniki określonego rodzaju czy też określonych grup społecznych (np. kobiet, dzieci, młodzieży, osób niepełnosprawnych). W USA nadal ukazują się licznie raporty poświęcone określonym dziedzinom, np. *Educational Indicators* (zob. National Center for Education Statistic), *Health* (zob. National Center for Health Statistics), *Condition of Education*, *Youth Indicators*, *Aging America*, *Indicators of Housing and Neighborhood Quality*, a także kontynuuje się prace w ramach programu *The General Social Survey*, mającego być źródłem wskaźników umożliwiających badanie zachodzących zmian, głównie o charakterze społecznym. Cennymi publikacjami z tego zakresu są również opracowania Eurobarometru oraz publikacje wydawane w ramach *The International Social Survey Programme* (Szukiejłóć-Bieńkuńska 2015). Była to zatem zauważalna zmiana kierunków rozwoju systemu wskaźników. Nowe tendencje w ich tworzeniu wyrażały się m.in. w porzuceniu prób tworzenia całościowych modeli społecznych, ograniczeniu liczby wskaźników i przekształceniu zbiorów w kierunku wskaźników jakościowych opisujących konkretne fragmenty

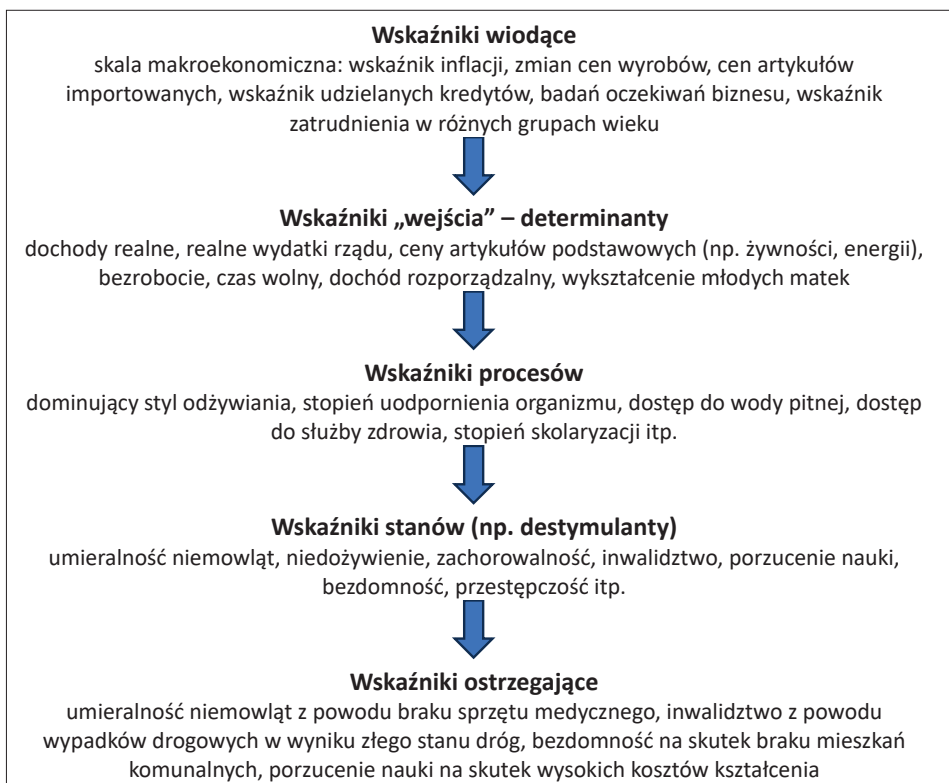
rzeczywistości i pozwalających na lepsze zrozumienie powrotu do pierwotnej idei „operacyjnej”, czyli dostosowywania systemu do potrzeb użytkowników i stworzenia ze wskaźników narzędzi bezpośredniego działania. Innymi zauważalnymi zmianami były próby konstrukcji wskaźników o charakterze regionalnym oraz odnoszących się do konkretnej grupy społecznej (społeczności lokalnej) czy grupy zawodowej (Słaby 1995).

W Polsce pierwszą próbą utworzenia spójnego systemu był zestaw 243 wskaźników o charakterze obiektywnym pogrupowanych w 16 podsystemów, opublikowany przez Główny Urząd Statystyczny (GUS) w 1981 r. Podejście to było jednak tylko rodzajem statystyki społeczno-demograficznej, wprowadzcie stopniowo ulepszanym (głównie przez rozszerzanie zakresu dziedzin obejmowanych statystyką), lecz dalekim od idei wielowymiarowego opisu jakości życia, jakie stawiano wskaźnikom społecznym.

Badania jakości życia ludności rozwinęły się w Polsce na szerszą skalę dopiero w połowie lat 80. XX w. Poprzedziły je kilkuletnie prace teoretyczne, prowadzone głównie w Zakładzie Badań Statystyczno-Ekonomicznych GUS oraz w Instytucie Filozofii i Socjologii Polskiej Akademii Nauk. W rezultacie opracowano ogólną koncepcję badań ankietowych, którą po raz pierwszy empirycznie zrealizowano w III kw. 1988 r. na grupie ponad 2600 osób. W badaniu tym nie uwzględniono aspektów środowiska przyrodniczego (Piasny 1993).

Nowym podejściem do tworzenia systemu wskaźników społecznych była koncepcja wskaźników wiodących (Słaby 1999). W założeniu nie służą one opisowi wybranych dziedzin istotnych dla jakości życia, ale tworzą ciąg informacji podkreślający przyczynowe powiązania w całym systemie. Schemat tego systemu prezentuje ryc. 1.

W tym ujęciu wskaźniki społeczne nie tworzą bieżącej sprawozdawczości, chociaż mogą z niej pochodzić. Ich zadaniem jest komentowanie zysków i kosztów przemian w kontekście wpływu na życie społeczeństwa. Nie służą one pomiarom, a raczej pełnią misję informacyjną typu „prowokacyjnego” – sygnalizują występowanie niepokojących zjawisk o charakterze społecznym. W odróżnieniu od tradycyjnego podejścia, w którym wydzielano grupy potrzeb uznawanych za ważne z punktu widzenia jakości życia (np. zdrowie, mieszkanie, czas wolny), w najnowszych opracowaniach wyróżnia się pięć stanów łączących różne elementy ludzkiej egzystencji. Są to: stan biologiczny, materialny, zawodowy, edukacyjny i społeczny (Słaby 1999). Warto zaznaczyć, że prezentowane podejście odzwierciedla przyczynowość zjawisk, a nie tylko ich skutki. Jest ono zbieżne z koncepcją, według której od połowy lat 90. XX w. konstruowano wskaźniki ekorozwoju (Borys 1999; Kistowski 2003), które wprowadzcie stanowią odrębny system, odzwierciedlają jednak ważne aspekty jakości życia powiązane ze stanem

Ryc. 1. Schemat tworzenia wskaźników społecznych według Słaby (1999)

Fig. 1. Scheme for creating social indicators according to Słaby (1999)

środowiska. Najnowszą tendencją w budowaniu zbiorów wskaźników jest akcentowanie aspektu godności człowieka. Do tej pory zagadnienie to utożsamiano z pomiarem negatywnych skutków rozwoju cywilizacji, które można wyrazić wskaźnikami o charakterze obiektywnym. Obecnie do ich opisu proponuje się włączenie do systemu wskaźników subiektywnych z tego zakresu, spinających w całość pomiar jakości życia i dobrobytu społecznego (Gierańczyk, Leszczyńska 2019; Sadowy 2014). Pojawiła się również idea włączenia zagadnień etycznych zarówno do założeń koncepcji jakości życia, jak i jej pomiaru (Borys 2015).

SYSTEMY WSKAŹNIKÓW JAKOŚCI ŻYCIA OD PIERWSZEJ DEKADY XXI W.

Od połowy pierwszej dekady XXI w. nastąpił znaczny wzrost zainteresowania jakością życia i jej parametryzacją, zarówno ze strony środowiska naukowego, administracji, jak i instytucji międzynarodowych. Poprawa jakości

życia mieszkańców wymieniona została jako jeden z celów w Traktacie z Maastricht. Jej poprawa w Traktacie z Lizbony z 2007 r. uznana została za jeden z głównych kierunków działań Unii Europejskiej (UE) i zapisano go w unijnej strategii Europa 2020. Poprawa jakości życia Polaków poprzez zapewnienie stabilnego i wysokiego wzrostu gospodarczego jest także głównym celem polskiej Długookresowej Strategii Rozwoju Kraju do 2030 r. Ponadto wpisana została do Średniookresowej Strategii Rozwoju Kraju 2020. Wobec takich założeń zaistniała potrzeba stworzenia systemu wskaźników monitorujących, dostosowanych do szybko zachodzących zmian. Wiele instytucji – na poziomie zarówno międzynarodowym, jak i krajowym – podjęło prace nad stworzeniem systemu wskaźników pomiarowych.

W 2008 r. Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (OECD) uruchomiła projekt o charakterze globalnym, ukierunkowany na pomiar rozwoju społecznego (*Global Project on Measuring the Progress of Societies*). Już w 2011 r. zaproponowała system wskaźników jakości życia i w oparciu o ten zestaw przedstawiła wyniki analizy porównawczej stowarzyszonych w niej krajów. Publikacja ta stanowiła zapowiedź obszernego raportu *How's Life?*, opublikowanego po raz pierwszy w 2011 r. W tym samym roku zainicjowano projekt *Lepsze Życie (Better Life Initiative)* (Panek 2016).

W 2011 r. z inicjatywy Eurostatu oraz Francuskiego Narodowego Instytutu Badań Statystycznych i Ekonomicznych (INSEE) powołano Grupę Inicjatywną ds. Pomiaru Postępu, Dobrobytu i Zrównoważonego Rozwoju (Szukielójć-Bieńkuńska, Walczak 2011; Szukielójć-Bieńkuńska, Włodarczyk, Piasecki 2014). Efektem prac zespołu był zestaw wskaźników służących do pomiaru jakości życia (tab. 1).

Przyjęta w ramach Europejskiego Systemu Statystycznego koncepcja pomiaru jakości życia uwzględnia jej wieloaspektowy charakter. Obejmuje ona zarówno szeroko rozumiane warunki życia, jak i stosunkowo rzadko badany w statystyce oficjalnej dobrobyt subiektywny (*subjective well-being*), określane w języku polskim również jako dobrostan.

W krajach unijnych istnieje rozbudowany system wskaźników monitorujących zmiany różnych obszarów jakości życia. Duże znaczenie dla analiz aktualnej sytuacji miały programy badania jakości życia, takie jak *Europejskie Badanie Jakości Życia* (przeprowadzone czterokrotnie w latach 2003–2016) (Eurofund 2023) i *Europejskie Badanie Warunków Życia Ludności* (EU-SILC). Pierwsze z nich koordynuje Europejska Fundacja na rzecz Poprawy Warunków Życia i Pracy (Eurofund). W bazie danych uwzględniono wskaźniki odnoszące się do obiektywnych warunków życia mieszkańców oraz wskaźniki odnoszące się do subiektywnych odczuć i percepcji jakości życia. Koncepcja badania bazuje na

Tab. 1. Dziedziny i poddziedziny poziomu i jakości życia oraz przykładowe wskaźniki w ramach Europejskiego Systemu Statystycznego

Tab. 1. Domains and subdomains of the level and quality of life and exemplary indicators within the European Statistical System

Dziedziny poziomu i jakości życia <i>Domains and subdomains of the level and quality of life</i>	Poddziedziny i przykładowe wskaźniki <i>Subdomains and sample indicators</i>
Materialne warunki życia	dochody (poziom, nierówności rozkładu dochodów), zasobność (w tym zadłużenie), konsumpcja, warunki mieszkaniowe, ubóstwo, deprywacja materialna, wskaźniki monitorujące realizację strategii Europa 2020 (zagrożenie ubóstwem relatywnym lub deprywacją materialną)
Zdrowie	samoocena stanu zdrowia, niepełnosprawność (według samooceny), przewidywana długość życia w zdrowiu, dostęp do usług w zakresie opieki zdrowotnej, wskaźniki umieralności według wybranych grup wieku
Edukacja	osiągnięty poziom wykształcenia, przedwczesne wyjście ludzi z systemu edukacji, uczenie się przez całe życie, wskaźniki kompetencji
Aktywność ekonomiczna, w tym praca zawodowa	bezrobocie, regionalne zróżnicowanie wskaźników zatrudnienia, ocena warunków pracy (wymiar czasu pracy, poziom wynagrodzeń, ubóstwo osób pracujących, poziom zabezpieczenia socjalnego, poczucie bezpieczeństwa, relacje społeczne w miejscu pracy), gospodarstwa domowe o niskiej intensywności pracy
Czas wolny i relacje społeczne	częstotliwość i jakość kontaktów społecznych, formy spędzania czasu wolnego, poczucie wykluczenia społecznego
Bezpieczeństwo osobiste	brak poczucia bezpieczeństwa ekonomicznego, brak poczucia bezpieczeństwa fizycznego, wskaźnik zabójstw
Podstawowe prawa, jakość państwa	poziom zaufania do różnego typu instytucji, poziom zadowolenia z jakości usług publicznych, aktywność obywatelska
Jakość środowiska w miejscu zamieszkania	niekorzystne warunki w miejscu zamieszkania (hałaśliwe sąsiedztwo, brud, zdewastowana okolica, zanieczyszczenia), jakość środowiska naturalnego (zanieczyszczenie powietrza), ocena dostępności podstawowych usług (infrastruktura) i terenów rekreacyjnych
Subiektywna ocena jakości życia	ogólna ocena poziomu zadowolenia ze swego życia, samopoczucie psychiczne

Źródło: Szukielojć-Bieńkuńska, Walczak 2011, podają za: Panek 2016.

ujęciu zaproponowanym przez Allardta (1993), zwanym modelem helsińskim. Zakłada on integralność trzech sfer życia: fizycznej (mieć – *having*), psychicznej (być – *being*) i duchowej (kochać – *loving*). Na badania EU-SILC składa się kompleks krajowych badań reprezentacyjnych przeprowadzanych co roku.

Grupę docelową stanowią gospodarstwa domowe. Jednostkami obserwacyjnymi są gospodarstwa domowe i wszyscy ich obecni członkowie. Badania prowadzone są od 2003 r. we wszystkich krajach unijnych oraz w 11 krajach spoza UE. Ostatnia edycja miała miejsce w połowie 2023 r.

Polska statystyka publiczna w tematyce monitorowania jakości życia stanowi obecnie integralną część Europejskiego Systemu Statystycznego, dostosowując się do szeregu programów międzynarodowych, ale również wykracza poza jego ramy. Po przystąpieniu Polski do UE ukazało się w naszym kraju wiele wartościowych opracowań o charakterze porównawczym. Na podstawie opracowanego przez OECD *Indeksu Lepszego Życia (Better Life Index)* GUS przygotował publikację *Ku lepszemu życiu. Polska w OECD* (2021). Przedstawiono w niej zmiany, jakie w ostatniej dekadzie zaszły w jakości życia mieszkańców Polski na tle przemian obserwowanych w pozostałych krajach członkowskich OECD. Do wartościowych opracowań GUS, uwzględniających subiektywne aspekty jakości życia w Polsce w ostatnim dziesięcioleciu, należą następujące opracowania: *Jakość życia i spójność społeczna* (2011), *Regionalne zróżnicowanie jakości życia w Polsce* (2017), *Jakość życia w Polsce* (2015, 2017), *Jakość życia i kapitał społeczny w Polsce. Wyniki badania spójności społecznej 2018* (2020) (zob. GUS 2023). W opracowaniu podsumowującym badanie spójności społecznej przeprowadzone w 2018 r. w najszerszym wymiarze przedstawiono wyniki subiektywnej oceny warunków życia powiązanych ze środowiskiem. Zapytano w tym badaniu o opinie dotyczące takich aspektów związanych z jakością środowiska w miejscu zamieszkania jak: jakość powietrza, narażenie na hałas i nieprzyjemne zapachy oraz jakość wody pitnej. Pozyskano również informacje o subiektywnych ocenach poziomu zagospodarowania przestrzennego: dostępności podstawowej infrastruktury oraz atrakcyjności najbliższego otoczenia, w tym zadowolenia z terenów zielonych, estetyki budynków i ulic w bezpośrednim sąsiedztwie.

Bardzo duże znaczenie dla rozpoznania jakości życia w Polsce miały badania prowadzone poza oficjalną sprawozdawczością statystyczną. Wśród nich należy wyróżnić realizację projektu Rady Monitoringu Społecznego pn. *Diagnoza społeczna. Warunki i jakość życia Polaków*. Projekt uwzględniał w jednym badaniu wszystkie ważne aspekty życia gospodarstw domowych i ich członków, zarówno ekonomiczne (np. dochód, zasobność materialną, oszczędności, kredyty), jak i pozaekonomiczne (np. edukację, leczenie, sposoby radzenia sobie z kłopotami, stres, dobrostan psychiczny, styl życia, zachowania patologiczne, uczestnictwo w kulturze, korzystanie z nowoczesnych technologii komunikacyjnych). W opracowaniu tym po raz pierwszy na tak dużą skalę zbadano poczucie szczęścia jako jeden z ważnych wymiarów egzystencji, zgodnie z „cebulową teorią szczęścia”

(Czapiński 1992). Pierwsze badanie wykonano w 2000 r. W latach 2003–2015 prowadzono je co dwa lata (Czapiński, Panek 2015). Wyniki badań, analizowane bardzo szczegółowo, ukazały wielowymiarowość jakości życia. Zagadnienia powiązane ze środowiskiem geograficznym znalazły się jednak w zestawie wskaźników w niewielkim zakresie – jako deklaracja stresu spowodowanego stanem środowiska i deklaracja posiadania domu letniskowego (Panek 2016).

Jednym z najnowszych trendów w rozwoju badań jakości życia opartych na wskaźnikach społecznych jest wzrost zainteresowania prowadzeniem i praktycznym wykorzystaniem wyników badań na poziomie lokalnym. Na tym poziomie stosuje się inne zbiory wskaźników, zmienione niekiedy w znacznym stopniu w porównaniu ze zbiorami charakteryzującymi poszczególne kraje. Pomija się w nich najczęściej wskaźniki odnoszące się do zjawisk o charakterze globalnym oraz wskaźniki o wysokim stopniu agregacji, których tworzenie w tej skali jest często niemożliwe lub niecelowe. W ich miejsce wykorzystuje się wskaźniki tworzone przy udziale społeczeństwa. Z doświadczeń wielu krajów, zwłaszcza Wielkiej Brytanii, wynika, że jest to proces bardzo skuteczny. Jako przykład może służyć zestaw wskaźników zrównoważonego rozwoju dla Strathclyde w Szkocji. Inne zestawy wskaźników stosowali m.in. Leitmann (1999), Farrell i Hart (1998) oraz Valentin i Spangenberg (2000). W Polsce badania jakości życia w skali lokalnej, obejmujące również aspekty subiektywne, wciąż jeszcze są nieliczne, ograniczone są do wybranych obszarów i nie mają ugruntowanej, powszechnie stosowanej metodyki (Rokicka 2014). Często stanowią materiały pomocnicze w tworzeniu dokumentów prawa lokalnego lub wykorzystywane są na potrzeby różnych instytucji i nie są publikowane. W tym kontekście warto zwrócić uwagę na propozycję zestawu wskaźników przydatnych do badania jakości życia na poziomie gminy, jaką podał Rogala (2009). W koncepcji tej pomiar jakości życia mieszkańców połączony został z pomiarem poziomu zrównoważonego rozwoju. Moduł liczy ponad 250 wskaźników dostępnych w Banku Danych Lokalnych GUS i pozwala obliczać wskaźniki cząstkowe. Autor zaproponował również ankietę badania jakości życia wraz z metodyką prowadzenia badania i strukturą raportu. Z najnowszych badań warto wspomnieć o interesującej publikacji Śleszyńskiego (2021). Omówiono w niej metodykę konstrukcji syntetycznego wskaźnika jakości życia w gminach w Polsce oraz uzyskane przy jego zastosowaniu wyniki. Użyty w badaniu wskaźnik syntetyczny powstał w oparciu o zestaw 48 wskaźników cząstkowych; swoim zakresem wykracza on znacznie poza oficjalną sprawozdawczość. Na uwagę zasługuje uwzględnienie przez autora obszernego zestawu wskaźników odnoszących się do środowiska przyrodniczego. Wskaźnik posłużył do stworzenia rankingu pn. „Gmina dobra do życia”.

PODSUMOWANIE I WNIOSKI

Przeгляд wskaźników jakości życia prowadzi do wniosku, że jakość życia – jako bardzo pojemna kategoria rozwoju – jest trudna w kwantyfikacji ze względu na zakres i złożoną strukturę, obejmującą zarówno warunki obiektywne, jak i ich subiektywne spostrzeganie. Popularność wykorzystywanych do opisu jakości życia wskaźników społecznych wynika z odejścia od ekonomicznego paradygmatu oceny rozwoju. Przejście od syntetycznych mierników monetarnych, takich jak PKB, do zestawu wskaźników obejmujących różne dziedziny życia pozwoliło na lepsze odzwierciedlenie rzeczywistych procesów społeczno-gospodarczych. Systemy wskaźników społecznych ulegały widocznej ewolucji, wyrażającej się w rozszerzaniu zakresu problematyki oraz skali badań – z poziomu międzynarodowego i krajowego na poziom regionalny i lokalny, a także stopniowemu zwiększaniu udziału ocen o charakterze subiektywnym. Operacyjny charakter pojęcia jakości życia sprawił, że stosowane do jej pomiaru wskaźniki wymagają ciągłego aktualizowania oraz dostosowywania do wzrastającego poziomu wiedzy i zmieniających się potrzeb w wymiarze społecznym i indywidualnym.

Za wadę większości omówionych tu wskaźników należy uznać brak atrybutu przestrzennego, pozwalającego na przeniesienie wyników badań do skali lokalnej. W zestawach wskaźników w tej skali większe znaczenie mają oceny subiektywne, bardzo użyteczne w wyznaczaniu kierunków rozwoju gmin, zagospodarowaniu najbliższego otoczenia i podejmowaniu innych decyzji ważnych dla społeczności lokalnych. Ich pozyskanie wymaga jednak większych nakładów, dlatego w krajach nieposiadających tradycji w ich stosowaniu, takich jak Polska, wykorzystywane są znacznie rzadziej.

Wobec bardzo szybkiego tempa zmian i pojawiania się nowych problemów o charakterze społecznym, powstających w wyniku takich procesów jak powszechna migracja i związane z nią zmiany struktury społeczno-kulturowej wielu państw, działania wojenne, cyfryzacja czy upowszechnienie sztucznej inteligencji, można się spodziewać zmian w istniejących systemach wskaźników, w tym zwiększenia roli wskaźników o charakterze ostrzegawczym, a także wskaźników tzw. złobytu, identyfikujących zjawiska o negatywnym charakterze. Duże zmiany klimatyczne na poziomie globalnym i coraz większe zainteresowanie wysoką jakością środowiska mogą sprawić, że w istniejących systemach rozszerzony zostanie wkrótce katalog wskaźników o charakterze środowiskowym.

BIBLIOGRAFIA

Literatura

- Allardt E. 1993. Having, Loving, Being: An Alternative to the Swedish Model of Welfare Research. W: M. Nussbaum, A. Sen (Eds.), *The Quality of Life* (s. 88–94). Oxford: Clarendon Press. <https://doi.org/10.1093/0198287976.003.0008>
- Bauer R.A. (Ed.). 1966. *Social Indicators*. Cambridge: MIT Press.
- Borys T. 2015. Typologia jakości życia i pomiar statystyczny. *Wiadomości Statystyczne* 60(7), 1–18. <https://doi.org/10.5604/01.3001.0015.5544>
- Borys T. (red.). 1999. *Wskaźniki ekorozwoju*. Białystok: Wydawnictwo Ekonomia i Środowisko.
- Boumahdi I., Zaoujal N. 2023. Regional Well-Being Disparities in Morocco and Its OECD Partners. *Social Indicators Research* 167, 183–211. <https://doi.org/10.1007/s11205-023-03097-7>
- Campbell A. 1976. Subjective Measures of Well-Being. *American Psychologist* 31(2), 117–124. <https://doi.org/10.1037//0003-066X.31.2.117>
- Czapiński J. 1992. *Psychologia szczęścia. Przegląd badań i zarys teorii cebulowej*. Warszawa–Poznań: Wydawnictwo Akademos.
- Czapiński J., Panek T. 2015. *Diagnoza społeczna 2013. Warunki i jakość życia Polaków*. Warszawa: Rada Monitoringu Społecznego.
- Dalkey N.C., Rourke D.L. 1972. *The Delphi Procedure and Rating Quality of Life Factors*. Los Angeles: University of California.
- Drewnowski J. 1974. *On Measuring and Planning the Quality of Life*. Paris: Mouton.
- Drewnowski J., Scott W. 1966. *The Level of Living Index (United Nations Research for Social Development Report no. 4)*. Geneva: United Nations Research Institute for Social Development.
- Farrell A., Hart M. 1998. What Does Sustainability Really Mean? The Search for Useful Indicators. *Environment* 40(9), 4–31. <https://doi.org/10.1080/00139159809605096>
- Flanagan J.C. 1982. Measurement of Quality of Life: Current State of the Art. *Archives of Physical Medicine and Rehabilitation* 63, 56–59.
- Gierańczyk W., Leszczyńska M. 2019. Ujęcie szczęścia w wielowymiarowych badaniach jakości życia. *Wiadomości Statystyczne* 64(1), 52–57. <https://doi.org/10.5604/01.3001.0013.8542>
- Golinowska S. 1991. Nurty w ruchu wskaźników społecznych. Wskaźniki społeczne. *Biblioteka Wiadomości Statystycznych* 41, 24–34.
- Haslauer E., Delmelle E.C., Keul A., Blaschke T., Prinz T. 2015. Comparing Subjective and Objective Quality of Life Criteria: A Case Study of Green Space and Public Transport in Vienna, Austria. *Social Indicators Research* 124, 911–927. <https://doi.org/10.1007/s11205-014-0810-8>
- Janiszewska A., Klima E. 2017. Jakość życia – definicje i pomiary. W: E. Strzelecka (red.), *Alternatywne modele rozwoju miast. Sieć Miast Cittaslow* (s. 41–60). Łódź: Wydawnictwo Politechniki Łódzkiej.
- Kałamucka W. 2007. Przydatność wskaźników jakości życia w ocenach warunków życia na potrzeby planowania przestrzennego. *Problemy Ekologii Krajobrazu* (19), 51–58.
- Kistowski M. 2003. *Regionalny model zrównoważonego rozwoju i ochrony środowiska Polski a strategię rozwoju województw*. Gdańsk–Poznań: Uniwersytet Gdański, Bogucki Wydawnictwo Naukowe.
- Kordos J. 1991. Metodologia i wykorzystanie wskaźników społecznych. W: W. Łagodziński (oprac.), *Jakość życia i warunki bytu* (s. 16–32). Warszawa: Główny Urząd Statystyczny, Polskie Towarzystwo Statystyczne.
- Krawczak I., Luszniwicz A., Panek T., Podgórski J., Słaby T. 1990. *Poziom życia ludności Polski w latach 1988–1989*. Warszawa: SGPiS.

- Leitmann J. 1999. Can City QOL Indicators Be Objective and Relevant? Towards a Participatory Tool for Sustaining Urban Development. *Local Environment* 4(2), 169–180. <https://doi.org/10.1080/13549839908725591>
- Luszniewicz, A. 1982. *Statystyka społeczna*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne.
- Markowski Z., Zaucha J. 1991. Wskaźniki społeczne w lokalnej polityce społecznej. Możliwości i szanse w warunkach polskich. Wskaźniki społeczne. *Biblioteka Wiadomości Statystycznych* 41, 82–101.
- Misiuna M. 1979. Jakość życia – geneza i interpretacje pojęcia w krajach cywilizacji zachodniej. *Przegląd Socjologiczny* 31(1), 114–136.
- Okrasa W. 1991. Wskaźniki społeczne i polityka społeczna w USA. *Biblioteka Wiadomości Statystycznych* 41, 135–139.
- Osika G. 2018. Jakość życia jako wskaźnik rozwoju społecznego. Analiza mierników. *Zeszyty Naukowe. Organizacja i Zarządzanie/Politechnika Śląska* (123), 355–370.
- Panek T. 2016. *Jakość życia – od koncepcji do pomiaru*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza SGH.
- Papuć E. 2011. Jakość życia – definicje i sposoby jej ujmowania. *Current Problems of Psychiatry* 12(2), 141–145.
- Piasny J. 1993. Poziom i jakość życia ludności oraz źródła i mierniki ich określania. *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny* (2), 73–92.
- Raczkowska M. 2016. Jakość życia w krajach Unii Europejskiej. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu* (499), 511–521. DOI: <https://doi.org/10.15611/pn.2016.449.45>
- Rogała P. 2009. *Raport z realizacji pracy „Zaprojektowanie i przetestowanie systemu mierzenia jakości życia w gminach”. Etap 2*. Jelenia Góra–Poznań: Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu, Wydział w Jeleniej Górze.
- Rokicka E. 2014. Rozwój gospodarczy i społeczny a jakość życia. Wybrane kontrowersje teoretyczne i metodologiczne. *Przegląd Socjologiczny* 63(1), 81–107.
- Rutkowski J. 1987. Jakość życia – koncepcja i projekt badania. *Z Prac Zakładu Badań Statystyczno-Ekonomicznych* (162).
- Sadowy K. 2014. Godność życia jako miernik rozwoju społeczno-gospodarczego miast. *Studia Regionalne i Lokalne* 15(55), 64–78.
- Słaby T. 1995. Wskaźniki społeczne poziomu, jakości i godności życia jako miary rozwoju. *Prace i Materiały Instytutu Rozwoju Gospodarczego. Szkoła Główna Handlowa* 45, 123–138.
- Słaby T. 1999. Przyszłość wskaźników społecznych. *Wiadomości Statystyczne* (1), 230–243.
- Sompolska-Rzechuła A. 2013. Jakość życia jako kategoria ekonomiczna. *Folia Pomeranae Universitatis Technologiae Stetinensis. Oeconomica* (71), 127–140.
- Szlajfer F. 1991. Poziom życia. Zarys podejść i koncepcji. *Dokumentacja Geograficzna* (6), 59–70.
- Szukielój-Bieńkuńska A. 2015. Pomiar jakości życia w statystyce publicznej. *Wiadomości Statystyczne* 60(7), 19–32. <https://doi.org/10.5604/01.3001.0015.5546>
- Szukielój-Bieńkuńska A., Walczak T. 2011. Statystyczny pomiar postępu społeczno-gospodarczego w zmieniającym się świecie. *Wiadomości Statystyczne* 56(7), 9–29.
- Szukielój-Bieńkuńska A., Włodarczyk J., Piasecki T. 2014. Terytorialne zróżnicowanie wybranych aspektów jakości życia w Polsce. *Wiadomości Statystyczne* 59(8), 23–39. <https://doi.org/10.59139/ws.2014.08.2>
- Śleszyński J. 2000. *Ekonomiczne problemy ochrony środowiska*. Warszawa: Wydawnictwo Aries.
- Śleszyński P. 2021. Syntetyczny Wskaźnik Jakości Życia w gminach Polski na początku trzeciej dekady XXI wieku. *Czasopismo Geograficzne* 92(2), 325–352. <https://doi.org/10.12657/cza-geo-92-14>
- Valentin A., Spangenberg J.H. 2000. A Guide to Community Sustainability Indicators. *Environmental Impact Assessment Review* 20(3), 381–392. [https://doi.org/10.1016/S0195-9255\(00\)00049-4](https://doi.org/10.1016/S0195-9255(00)00049-4)

- Wojciechowski K.H. 2004. Miejsce postrzeganego krajobrazu w całościowym ujęciu jakości życia. *Annales UMCS. Sectio B* 59, 213–229.
- Zeini N.T., Okasha A.E., Soliman A.S. 2023. Exploring and Measuring Quality of Life Determinants of Wage Workers in Egypt: A Structural Equation Modelling Approach. *Social Indicators Research* 170, 339–374. <https://doi.org/10.1007/s11205-023-03202-w>
- Zienkowski L. 1979. *Poziom życia. Metody mierzenia i oceny*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne.

Źródła internetowe

- Department of Economic and Social Affairs Statistics. <https://unstats.un.org/UNSDWebsite>
- Eurofund 2023. *European Quality of Life Survey*. <https://www.eurofound.europa.eu/en/data-catalogue/european-quality-life-survey>
- Główny Urząd Statystyczny (GUS). 2021. *Ku lepszemu życiu. Polska w OECD*. https://stat.gov.pl/files/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/5501/44/1/1/ku_lepszemu_zyciu_polska_w_oecd.pdf
- Główny Urząd Statystyczny (GUS). 2023. *Publikacje A–Z*. <https://stat.gov.pl/publikacje/publikacje-a-z>
- National Center for Education Statistic. <https://nces.ed.gov>
- National Center for Health Statistics. <https://www.cdc.gov/nchs/hus/data-finder.htm>
- The General Social Survey. <https://gss.norc.org>
- The International Social Survey Programme. <https://issp.org>